

УДК 621:658.114

Наталія КУЗЬМИНЧУК

ORCIDiD: 0000-0002-9844-3429

доктор економічних наук, професор,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У сучасному світі доведено, що соціально-економічна стабільність та стійкий розвиток підприємництва поряд із впевненим зростанням рівня та якості життя населення країни супроводжується посиленням державного регулювання економіки з урахування інтеграційних процесів в Європейському Союзі. Автором в статті обґрунтовано роль держави, зокрема її інституцій, у зміцненні економічної безпеки та на цій основі необхідності активізації державного регулювання підприємництва для реалізації обґрунтованих універсальних стратегічних і тактичних заходів цілеспрямованого впливу щодо забезпечення ефективного функціонування підприємництва. Встановлено, що об'єктивна необхідність державного регулювання економіки зумовлена потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави. Визначено сутність й предметну площину понять «державне регулювання» та «економічна безпека» на основі дослідження й систематизації наявних підходів, відмінною рисою яких є врахування багатоаспектності змістовних характеристик цих дефініцій, що сприяє розвитку теоретичних засад забезпечення економічної безпеки у напрямку зміцнення фінансового становища підприємництва у часі та просторі. Встановлено причини зниження рівня економічної безпеки підприємництва (недосконалість законодавства та судової влади, корупція, корпоративні конфлікти, наявність легальних та нелегальних методів, що дають можливість усунути власника від управління підприємством, відсутність захисту інформації щодо діяльності підприємства, слабкість державного контролю за корпоративною сферою тощо) та запропоновано організаційні та економічні аспекти механізму забезпечення економічної безпеки на підприємствах, які доцільно впровадити на найближчу і віддаленішу перспективу в складі концепцій, програм, стратегій щодо розвитку підприємництва в Україні.

Ключові слова: підприємництво, держава, державне регулювання, безпека, економічна безпека, органи влади.

Вступ. Економічний розвиток постіндустріальних країн доводить, що економічна стабільність та стійкий розвиток підприємництва поряд із впевненим зростанням рівня та якості життя населення супроводжується посиленням державного регулювання економіки. Як зазначає більшість науковців, в Україні досвід показав, що відмова від державного регулювання процесу соціально-економічного розвитку спричинює кризу, й довів, що нерегульований ринок не здатний розв'язати проблеми розвитку підприємництва. Такі пріоритети як «творення сучасної, конкурентоспроможної держави, визначальними характеристиками якої є верховенство права і розвинена правова культура, збалансована представницька демократія, сильне самоврядування, дисциплінований і мобільний державний менеджмент» та «зовнішня політика ствердження національних інтересів у глобалізованому світі (основою такої політики є прагнення до розбудови рівноправних відносин з партнерами на принципах міжнародного права, відмова від участі у воєнно-політичних блоках, інтеграція з Європейським Союзом і розвиток відносин стратегічного партнерства з Російською Федерацією, США та країнами «Великої двадцятки»)» [1] можуть стати підґрунтям для розвитку підприємництва та зробити його ефективним й прибутковим. Тому, сьогодні об'єктивно необхідним елементом розвитку підприємництва виступає державне регулювання як важливий елемент забезпечення економічної безпеки в умовах несумлінної конкуренції та монополізму.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств, зокрема малого та середнього підприємництва, досліджувалися в роботах вітчизняних економістів: З. Варналія, О. Барановського, Н. Аванесової, К. Карпової, О. Ілляшенко,

О. Кузьмін, Є. Овчаренко, Л. Швайка та ін. Теоретико-прикладними аспектам визначення сутності економічної безпеки присвятили свої роботи такі вчені, як В. Гейєць, В. Забродський, С. Ілляшенко, І. Медведєва та ін. Разом з тим, актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва, зокрема малого та середнього, в складних умовах ведення господарської діяльності, негативного впливу факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища полягає в необхідності втручання державних інституцій у ці процеси. Відмічаючи фундаментальний характер теоретико-методологічних розробок, розв'язання нетривіального завдання попередження та нейтралізації загроз економічної безпеки у сфері малого та середнього підприємництва остаточно не завершено й потребує ефективного державного регулювання для реалізації обґрунтованих універсальних заходів цілеспрямованого впливу.

Метою даної статті є обґрунтування ролі державного регулювання підприємництва для забезпечення економічної безпеки у інституціональному аспекті, що актуалізується в умовах кризових тенденцій дестабілізуючого характеру, невизначеності, частоті непередбаченості дій партнерів та недосконалості чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Держава як суб'єкт делегування нормотворчих і правоохоронних повноважень, є виробником суспільних благ, акумулятором податкових надходжень, інформаційного й інтелектуального ресурсу, тому його роль складається, насамперед, у тім, щоб піклуватися не тільки про сьогочасні, але й про майбутні покоління громадян і економічних суб'єктів. Ст. 42 Конституції України встановлено право на підприємницьку діяльність. Організаційно-правовий механізм здійснення підприємницької діяльності та її державного регулювання визначаються Законом України «Про підприємство» та іншими правовими актами. Аналіз літературних джерел показав, що найчастіше в

загальному значенні регулювання пов'язують із спрямуванням розвитку явищ та процесів з метою приведення у порядок. Невід'ємними атрибутами регулювання є: спрямованість; планованість; упорядкованість. У цьому сенсі виконання державою внутрішніх суспільних функцій носить характер регулювання життєдіяльності суспільства, спрямованого на його прогресивний розвиток. У відповідності з цим вони співпадають з державним регулюванням економіки, політичної та соціальної сфери суспільства, регулюванням правоохоронної діяльності та регулюванням у сфері безпеки. Стратегічні орієнтири й конкретні умови соціально-економічного розвитку, пов'язані зі змінами кон'юнктури на ринку, обумовлюють використання цілого арсеналу методів державного регулювання економіки, які представляють собою способи впливу держави передусім на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їхнього ефективного функціонування відповідно до напрямків державної економічної політики.

Об'єктивна необхідність державного регулювання підприємництва зумовлена потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави. У загальному вигляді державне регулювання (від лат. *regulare* – направляти, впорядковувати) представляє собою комплекс політико-правових заходів, що здійснюються органами публічної влади з метою стабілізації існуючої системи соціально-економічних відносин та формування умов для їх подальшого прогресивного розвитку. Цікавою щодо дослідження місця влади в економічних процесах, які відбуваються в суспільстві, є точка зору Степаненко С. В. [3]. Дослідник уводить поняття центру (економічного центру) системи, який уособлює офіційну владу. У діях влади в особі центру він бачить прояв головного системоутворювального зв'язку складових економічної системи: вплив суспільства як цілого на

формування і реалізацію суспільної залежності економічних індивідів. Для досягненні найкращих спільних результатів господарської діяльності економічні суб'єкти передають центру частину своїх прав і повноважень. Взаємозв'язок між економічним центром та економічними суб'єктами визначається сукупністю прав та відповідальності сторін, що проявляється у суспільних нормах господарської діяльності, які по суті визначають механізм впливу суспільства на своїх членів. Невід'ємною передумовою дії норм є наявність органів, що забезпечують упровадження та дотримання цих норм. Двосторонній характер взаємодії суб'єктів та об'єктів влади обумовлює існування двох типів контролю за виконанням норм — з боку державних органів та з боку громадських організацій, значимість яких нині постійно зростає.

До кола безпосередніх суб'єктів державного регулювання підприємництва належать: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (здійснює регулювання на макроекономічному рівні), Державна регуляторна служба (реалізує державну політику у сфері контролю господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи), галузеві міністерства та відомства (розробляють державні стандарти та здійснюють ліцензування економічної діяльності), Державна фіскальна служба України, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, місцеві органи виконавчої влади (обласні, районні адміністрації), органи місцевого самоврядування (місцеві ради народних депутатів та їх виконавчі комітети). Основним центральним органом влади стосовно здійснення державного регулювання і підтримки підприємництва та ліцензування підприємницької діяльності є Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства, діяльність якої спрямовується і координується Міністерством економічного розвитку і торгівлі.

Варто зазначити, що [2] функціонування організацій та установ державного сектора економіки пов'язано з використанням багатьох видів матеріальних ресурсів і грошових коштів, необхідних для надання послуг окремим особам і суспільству в цілому. У складі поточних матеріальних витрат цих організацій і установ значне місце посідають різні матеріали, паливо, електроенергія, інші матеріальні цінності, а також споживання продуктів харчування, ліків, спецодягу, спецвзуття, канцелярського приладдя та ін. До таких витрат включають також витрати на поточний ремонт будівель, суму зносу основних фондів, що використовуються в даних галузях.

До поточних видатків організацій та установ державного сектора економіки належать також фонд заробітної плати працівників і державних службовців; відрахування на соціальне страхування; витрати, пов'язані зі службовими відрядженнями; витрати на навчальні цілі та виробничу практику, виконання науково-дослідних робіт; витрати на придбання книжок для бібліотек-стипендії студентів та ін.

Обсяг видатків визначається за допомогою трудових, матеріальних, фінансових нормативів і балансів. Потреба у різних ресурсах визначається залежно від прогнозного обсягу робіт і потужності організації чи закладу. Конкретний склад видатків зумовлений специфікою бюджетної установи.

Для установ і організацій державного сектора, як і для інших секторів економіки, природним є відшкодування здійснених витрат, їх суспільний облік і контроль. З одного боку, ці організації й установи — споживачі результатів діяльності інших секторів економіки, а з іншого — своєрідні постачальники різних послуг. Отже, вони включаються в систему суспільного поділу праці, а їхня діяльність набуває фінансово-господарського аспекту. Сучасні дослідники традиційно вважають, що регулювання державою підприємницької діяльності є похідним від

необхідності державного врегулювання наслідків «провалів» ринку, зокрема до таких об'єктивно можна віднести важливість формування сприятливих правових та економічних умов для розвитку і поширення підприємництва, протидію проявам несумлінної конкуренції та монополізму тощо. Тут слід зазначити той факт, що без застосування ефективних методів державного регулювання, таких як адміністративні, правові та економічні, підприємництво не зможе зробити виробництво економічно безпечним.

Забезпечення підвищення рівня економічної безпеки підприємств та дотримання їх інтересів в економічній та юридичній сфері є пріоритетним завданням, яке має вирішуватися як керівництвом і власниками (наприклад, в контексті загострення проблеми рейдерських захоплень бізнесу та високого рівня впливу зовнішніх чинників), так і на рівні органів влади. Так у регіоні можна виділити три групи суб'єктів діяльності, які наділені формальними правами влади: центральні органи державного управління; регіональні органи державного управління; органи місцевого самоврядування. Регіональні органи державного управління та місцевого самоврядування повинні прийняти на себе раніше не властиві їм функції і перейти від розв'язання оперативних задач експлуатації інфраструктури території до вирішення стратегічних проблем розвитку регіону. Дії органів влади спрямовуються на підприємництво, оскільки лише через їх практичну діяльність можна досягати цілей соціально-економічної системи. Діяльність влади виступає засобом витіснення стихії з процесів функціонування економічної системи, формою свідомого впливу на них.

Під безпекою розуміємо створення сприятливих умов діяльності, задоволення і захист інтересів суб'єктів від внутрішніх і зовнішніх загроз, за яких забезпечується стійкий розвиток, оптимальні умови життєдіяльності та самореалізації. Економічна безпека – це основа сталого

розвитку економіки країни, захищеність інтересів економічних суб'єктів на всіх рівнях від внутрішніх та зовнішніх загроз та можливих збитків, забезпеченість всіма необхідними засобами існування й важлива характеристика тактики і стратегії діяльності підприємства. Тому розглядаючи таке важливе явище, необхідно наголосити, що дослідження при втіленні їх у практичну діяльність повинні враховувати тенденції економічного розвитку вітчизняної економіки, які характеризуються не лише кардинальними змінами нормативно-правових основ функціонування підприємств, з урахуванням вимог європейського законодавства, а й виникненням загроз у зовнішній політиці держави, воєнною агресією, підвищенням рівня криміналізації економіки, негативним впливом дестабілізуючих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності суб'єктів господарювання.

Економічна безпека підприємства представляє собою стан захищеності інтересів підприємства в умовах негативного впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх загроз, що визначає стабільне функціонування і динамізм розвитку в поточному та перспективному періодах. Кожне підприємство, яке отримує прибуток та має привабливі активи може стати об'єктом прискіпливої уваги з боку зацікавлених осіб, що знижує рівень його економічної безпеки. Пояснюється це тим, що рівень захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів в Україні знаходиться на низькому рівні з наступних причин: недосконалість законодавства та судової влади, корупція, корпоративні конфлікти, наявність легальних та нелегальних методів, що дають можливість усунути власника від управління підприємством, відсутність захисту інформації щодо діяльності підприємства, слабкість державного контролю за корпоративною сферою та ін. Забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта становиться можливим при використанні усіх методів і способів

державного регулювання, які доцільно об'єднати в єдиний, цілісний механізм, що представляє собою органічну систему управління економічною безпекою.

Тому вважаємо за необхідне розглянути особливості застосування організаційної та економічної складових механізму забезпечення економічної безпеки на підприємствах. В сучасній економічній літературі існує безліч трактувань поняття «механізм». У нашому дослідженні, відповідно до тлумачного словника, під механізмом розуміємо послідовність станів, процесів, що визначають собою будь-яку дію, явище. Обов'язковими складовими механізму є мета, об'єкт, суб'єкт, функції, критерії, принципи, методи, інструменти, ресурси формування. При розробці механізму забезпечення економічної безпеки підприємства використано підхід, що базується на трьох основних положеннях: про адекватність механізму забезпечення реальному процесу протидії та захисту від рейдерства; про єдність задач планування і регулювання; про можливість оцінювання очікуваного ефекту/ефективності від проведених в процесі забезпечення економічної безпеки управлінських рішень.

У загальному вигляді організаційно-економічне забезпечення визначимо як сукупність процесів та дій за допомогою методів, засобів та заходів на основі утворення та удосконалення зв'язків між частинами цілого у рамках ведення господарської діяльності і за умови ефективного використання ресурсів для реалізації поставленої мети. Від ступеню узгодженості підсистем механізму, зокрема його організаційної та економічної складової, виходячи із мети, інформаційно-аналітичного забезпечення, а також комплексу принципів, функцій та методів, які знаходяться в безперервному взаємозв'язку, та адекватності сучасним ринковим вимогам залежить результативність побудованого механізму та ступінь досягнення мети. Економічна складова механізму забезпечення

економічної безпеки підприємств включає в себе аналітико-прикладного забезпечення оцінки, прогнозування й впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на можливі ризики підприємств, а також комплекс методів, які дозволяють обґрунтувати економічну доцільність створення структур із забезпечення економічної безпеки та розробити найбільш ефективну стратегію забезпечення достатнього рівня економічної безпеки підприємства на основі формування та реалізації управлінських рішень на етапі планування та регулювання діяльності. Організаційна складова, відповідно, передбачає проведення підприємством заходів з визначення потреб у захисту від можливих ризиків та організації робіт з їх проведення через координацію прийняття і реалізацію управлінських рішень, що об'єктивно вимагає від підприємства коригування організаційної структури економічної безпеки підприємств.

Втілення такого механізму забезпечення економічної безпеки об'єктивно вимагає втручання органів державного регулювання підприємництва шляхом низки цілеспрямованих дій з урахуванням вимог інформаційного суспільства, зокрема потребують удосконалення загальнодержавні та регіональні програми підтримки підприємництва, системи оподаткування, антимонопольна політика, нормативно-правове забезпечення тощо.

Висновок. Отже, без ефективного державного регулювання розвитку підприємництва неможливо забезпечити і його економічну безпеку. Автором в статті обґрунтовано роль держави, зокрема її інституцій, у зміцненні економічної безпеки та на цій основі необхідності активізації державного регулювання підприємництва для реалізації обґрунтованих універсальних стратегічних і тактичних заходів цілеспрямованого впливу щодо забезпечення ефективного функціонування підприємництва. Встановлено, що об'єктивна необхідність державного регулювання

економіки зумовлена потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави. Поглиблено знання щодо визначення сутності понять «державне регулювання» та «економічна безпека» на основі систематизації наявних підходів, відмінною рисою яких є врахування багатоаспектності змістовних характеристик цих дефініцій, що сприяє розвитку теоретичних засад забезпечення економічної безпеки у напрямку зміцнення фінансового становища підприємництва у часі та просторі. Встановлено причини зниження рівня економічної безпеки підприємництва (недосконалість законодавства та судової влади, корупція, корпоративні конфлікти, наявність легальних та нелегальних методів, що дають можливість усунути власника від управління підприємством, відсутність захисту інформації щодо діяльності підприємства, слабкість державного контролю за корпоративною сферою тощо). З метою розширення практичного застосування розроблених пропозицій у контексті організаційних та економічних аспектів механізму забезпечення економічної безпеки на підприємствах і збільшення економічного ефекту, отриманого в результаті їх впровадження, доцільно на найближчу і віддаленішу перспективу впровадити їх в складі концепцій, програм, стратегій щодо розвитку підприємництва в Україні. Перспективою подальших розвідок є об'єктивна оцінка впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на стан економічної безпеки, використання всіх можливостей для нейтралізації загроз, що дозволить сформувати ефективний механізм забезпечення економічної безпеки у сфері підприємництва.

Використана література

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:

http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf — Назва з титул. екрана.

2. Кузьминчук Н.В. Забезпечення фінансово-бюджетного регулювання розвитку регіонів: підходи, методи, напрямки реалізації: [монографія] / Наталія Валеріївна Кузьминчук. — Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. — 624 с.

3. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): [монографія] / С.В. Степаненко. — К.: КНЕУ, 2008. — 312 с.

References

1. Modernizaciya Ukrayiny` – nash strategichny`j vy`bir: Shhorichne Poslannya Prezy`denta Ukrayiny` do Verxovnoyi Rady` Ukrayiny. – K., 2011.– 416 s.

2. Kuz`my`nchuk N.V. Zabezpechennya finansovo-byudzhethnogo reguluvannya rozvy`tku regioniv: pidxody`, metody`, napryamky` realizaciyi : [monografiya] / Nataliya Valeriyivna Kuz`my`nchuk. — L`viv: Insty`tut regional`ny`x doslidzhen` NAN Ukrayiny`, 2012. — 624 s.

3. Stepanenko S.V. Insty`tucional`ny`j analiz ekonomichny`x sy`stem (problemy` metodologiyi): [monografiya] / S. V. Stepanenko. — K.: KNEU, 2008. — 312 s.

Наталія Валеріївна Кузьминчук

доктор економічних наук, професор, Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна, г. Харків

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация. В современном мире доказано, что социально-экономическая стабильность и устойчивое развитие предпринимательства наряду с уверенным повышением уровня и качества жизни населения страны сопровождается усилением государственного регулирования экономики с учетом интеграционных процессов в Европейском Союзе. Автором в статье обоснована роль государства, в частности ее институтов, в укреплении экономической безопасности и на этой основе необходимость активизации государственного регулирования предпринимательства для реализации обоснованных универсальных стратегических и тактических мер целенаправленного воздействия по обеспечению эффективного функционирования предпринимательства.

Установлено, что объективная необходимость государственного регулирования экономики обусловлена необходимостью преодоления недостатков рыночного саморегулирования и выполнения экономических функций государства. Определена сущность и предметная плоскость понятий «государственное регулирование» и «экономическая безопасность» на основе исследования и систематизации существующих подходов, отличительной чертой которых является учет многоаспектности содержательных характеристик этих дефиниций, что способствует развитию теоретических основ обеспечения экономической безопасности относительно укрепления финансового положения предпринимательства во времени и пространстве. Установлены причины снижения уровня экономической безопасности предпринимательства (несовершенство законодательства и судебной власти, коррупция, корпоративные конфликты, наличие легальных и нелегальных методов, дающих возможность устранить владельца от управления предприятием, отсутствие защиты информации о деятельности предприятия, слабость государственного контроля за корпоративной сферой и т.д.) и предложены организационные и экономические аспекты механизма обеспечения экономической безопасности на предприятиях, которые целесообразно внедрить на ближайшую и отдаленную перспективу в составе концепций, программ, стратегий по развитию предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: предпринимательство, государство, государственное регулирование, безопасность, экономическая безопасность, органы власти.

Nataliia Val. Kuzmynchuk

Doctor of Economics, Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine

ECONOMIC SECURITY IN THE SYSTEM OF GOVERNMENTAL REGULATION OF ENTREPRENEURSHIP: INSTITUTIONAL ASPECT

Abstract. In the modern world, it has been proved that the socio-economic stability and sustainable development of entrepreneurship, along with a confident increase in the level and quality of life of the population, is accompanied by increased government regulation of the economy, taking into account the integration processes in the European Union. The author of the article substantiates the role of the state, in particular its institutions, in strengthening economic security and, on this basis, the need to intensify state regulation of entrepreneurship in order to implement reasonable universal strategic and tactical measures aimed at ensuring the effective functioning of entrepreneurship. It is established that the objective need for state regulation of

the economy is due to the need to overcome the shortcomings of market self-regulation and the performance of the state's economic functions. The essence and subject plane of the concepts of "state regulation" and "economic security" are determined on the basis of research and systematization of existing approaches, the distinguishing feature of which is to take into account the multidimensionality of the substantive characteristics of these definitions, which contributes to the development of theoretical foundations of economic security regarding strengthening the financial position of entrepreneurship over time and space. The reasons for the decline in the economic security of entrepreneurship are established (imperfect legislation and judicial power, corruption, corporate conflicts, legal and illegal methods that make it possible to remove the owner from the management of the enterprise, lack of protection of information about the enterprise, weak government control over the corporate sphere, etc. .) and proposed organizational and economic aspects of the mechanism of ensuring economic security in enterprises that are according to implement short- and long-term as part of the concepts, programs and strategies for the development of entrepreneurship in Ukraine.

Key words: entrepreneurship, state, state regulation, security, economic security, authorities.

\

Стаття надійшла до редакції 17 вересня 2018 року